

УДК 346.91

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.83.1.59>

ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРИМУСУ В ГОСПОДАРЬКОМУ ПРОЦЕСІ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ

Слободяник Т.М.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук
Кременчуцького національного університету
імені Михайла Остроградського
ORCID: 0000-0003-1838-5781*

Слободяник Т.М. Застосування заходів процесуального примусу в господарському процесі: окремі аспекти.

Статтю присвячено дослідженню окремих аспектів застосування заходів процесуального примусу в господарському процесі. Зокрема дослідженню питання ефективності застосування окремих заходів процесуального примусу в господарському процесі.

Дану тему обрано для дослідження з огляду на неправомірну поведінку учасників господарського процесу, яка згідно аналізу судової практики останнім часом стала масовим явищем і урізноманітнілась різними видами.

Воєнний стан в Україні також вплинув як на процес розгляду господарських спорів так і на поведінку учасників господарського процесу, зокрема негативного характеру, як то неявка в судові засідання без поважної причини, що затягує строки розгляду справи.

З цією метою встановлено, що відповідно до частини 3 статті 42 Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПКУ), у випадку невиконання учасником справи його обов'язків суд застосовує до такого учасника справи заходи процесуального примусу, передбачені ГПКУ [1].

Відповідно до частини 1 статті 132 ГПКУ, заходами процесуального примусу є: 1) попередження; 2) видалення із залу судового засідання; 3) тимчасове вилучення доказів для дослідження судом; 4) штраф.

При цьому, застосування до особи заходів процесуального примусу не звільняє її від виконання обов'язків.

Визначено, що відповідно до частини 2 статті 131 ГПКУ заходи процесуального примусу застосовуються судом шляхом постановлення ухвали. При цьому, пунктом 16 частини 1 статті 255 ГПКУ встановлено, що ухвали суду першої інстанції про стягнення штрафу в порядку процесуального примусу можуть бути оскаржені в апеляційному порядку [1].

Також і сам суд може скасувати постановлену ним ухвалу про стягнення штрафу відповідно до частини шостої статті 135 ГПКУ, якщо особа, щодо якої її постановлено, виправила допущене порушення та (або) надала докази поважності причин невиконання відповідних вимог суду чи своїх процесуальних обов'язків.

За результатами аналізу норм господарського процесуального законодавства та судової практики, обґрунтовано необхідність внесення змін до норм, що визначають процедуру застосування заходів процесуального примусу в господарському процесі.

Ключові слова: заходи процесуального примусу, попередження, видалення із залу судового засідання, тимчасове вилучення доказів для дослідження судом, штраф.

Slobodanyk T.M. Application of measures of procedural coercion in the economic process: certain aspects.

The article is devoted to the study of certain aspects of the application of measures of procedural coercion in the economic process. In particular, the study of the effectiveness of the application of certain measures of procedural coercion in the economic process.

This topic was chosen for research in view of the illegal behavior of participants in the economic process, which, according to the analysis of court practice, has recently become a mass phenomenon and has diversified into various types.

The state of war in Ukraine also affected both the process of consideration of economic disputes and the behavior of the participants in the economic process, in particular of a negative nature, such as failure to appear at a court session without a valid reason, which prolongs the time frame for consideration of the case.

For this purpose, it was established that in accordance with Part 3 of Article 42 of the Economic Procedural Code of Ukraine (hereinafter referred to as the Code of Economic Procedure of Ukraine), in the event that a party to the case fails to fulfill its obligations, the court shall apply procedural coercion measures to such a party to the case provided for by the Code of Criminal Procedure [1].

Pursuant to part 1 of Article 132 of the Criminal Procedure Code, measures of procedural coercion are: 1) warning; 2) removal from the courtroom; 3) temporary seizure of evidence for investigation by the court; 4) fine.

At the same time, the application of procedural coercion measures to a person does not exempt him from fulfilling his duties.

It was determined that in accordance with Part 2 of Article 131 of the Criminal Procedure Code, procedural coercion measures are applied by the court by issuing a resolution. At the same time, paragraph 16 of part 1 of article 255 of the Criminal Procedure Code establishes that decisions of the court of first instance on the collection of a fine in the procedure of procedural coercion may be challenged in the appeal procedure [1].

Also, the court itself can cancel the decision on the collection of a fine issued by it in accordance with the sixth part of Article 135 of the Criminal Procedure Code, if the person in respect of whom it was issued corrected the committed violation and (or) provided evidence of the validity of the reasons for not fulfilling the relevant requirements of the court or his procedural duties.

Based on the results of the analysis of the norms of economic procedural legislation and court practice, the need to make changes to the norms defining the procedure for applying measures of procedural coercion in the economic process is substantiated.

Key words: measures of procedural coercion, warning, removal from the courtroom, temporary seizure of evidence for examination by the court, fine.

Постановка проблеми. Стаття 43 ГПКУ встановлює, що учасники судового процесу та їх представники повинні добросовісно користуватися процесуальними правами; зловживання процесуальними правами не допускається [1]. Судова практика свідчить про те, сторони господарського процесу доволі таки часто порушують вказану норму, що призводить до різного роду зловживання процесуальними правами та перешкоджає досягненню швидкого та ефективного правосуддя.

Узагальнюючи судову практику, Верховний Суд України здійснив певну класифікацію ухвал судів першої та апеляційної інстанції за видами процесуальних зловживань та видами застосованих заходів процесуального примусу, що свідчить про масштабність проблеми зловживання процесуальними правами та неефективність застосування заходів процесуального примусу.

Стан опрацювання цієї проблематики. Дослідженням питань пов'язаних із застосуванням заходів процесуального примусу в господарському процесі займалися такі науковці, як А.І. Шпомер, В.В. Резнікова, І.С. Похиленко, О.О. Кот та інші, але не зважаючи на значні наукові дослідження цих авторів, питання ефективності застосування заходів процесуального примусу залишилось поза увагою.

Метою статті є визначення окремих аспектів застосування заходів процесуального примусу, зокрема вивчення питання ефективності застосування деяких із заходів.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до частини 2 статті 43 ГПКУ залежно від конкретних обставин суд може визнати зловживанням процесуальними правами дії, що суперечать завданню господарського судочинства, зокрема:

1) подання скарги на судові рішення, яке не підлягає оскарженню, не є чинним або дія якого закінчилася (вичерпана), подання клопотання (заяви) для вирішення питання, яке вже вирішено судом, за відсутності інших підстав або нових обставин, заявлення завідомо безпідставного відводу або вчинення інших аналогічних дій, спрямованих на безпідставне затягування чи перешкоджання розгляду справи чи виконання судового рішення;

2) подання декількох позовів до одного й того самого відповідача (відповідачів) з тим самим предметом та з тих самих підстав або подання декількох позовів з аналогічним предметом і з аналогічних підстав, або вчинення інших дій, метою яких є маніпуляція автоматизованим розподілом справ між суддями;

3) подання завідомо безпідставного позову, позову за відсутності предмета спору або у спорі, який має очевидно штучний характер;

4) необґрунтоване або штучне об'єднання позовних вимог з метою зміни підсудності справи, або завідомо безпідставне залучення особи як відповідача (співвідповідача) з тією самою метою;

5) укладення мирової угоди, спрямованої на шкоду правам третіх осіб, умисне неповідомлення про осіб, які мають бути залучені до участі у справі [1].

До інших поширених випадків зловживання процесуальними правами належать: подання неодноразових скарг на різні судові рішення, але у межах однієї справи; подання скарг, зміст яких вочевидь не відповідає вимогам процесуального законодавства; подання скарги без оплати судового збору; подання скарги з суттєвим порушенням встановленого строку; подання скарг, які містять образливі вирази, ненормативну лексику; невиконання вимог суду [2].

Суд відповідно до частини 4 статті 43 ГПКУ зобов'язаний вживати заходів для запобігання зловживанню процесуальними правами. У випадку зловживання процесуальними правами учасником судового процесу суд застосовує до нього заходи, визначені частиною 1 статті 132 ГПКУ.

Підстави, умови та порядок застосування заходів процесуального примусу чітко регламентовані окремими нормами ГПКУ.

Відповідно до статті 133 ГПКУ попередження застосовуються до учасників судового процесу та інших осіб, присутніх в судовому засіданні, за порушення порядку під час судового засідання або невиконання ними розпоряджень судді (головуючого судді), а у разі повторного вчинення зазначених дій - застосовується видалення із зали судового засідання.

У разі повторного вчинення зазначених дій перекладачем або спеціалістом суд оголошує перерву і надає час для його заміни.

Відповідно до статті 134 ГПКУ суд може постановити ухвалу про тимчасове вилучення доказів державним виконавцем для дослідження судом у разі неподання письмових, речових чи електронних доказів, що вилучені судом, без поважних причин або без повідомлення причин,.

В ухвалі про тимчасове вилучення доказів для дослідження судом зазначаються:

1) повне найменування (для юридичних осіб) або ім'я (прізвище, ім'я та по батькові) (для фізичних осіб) особи, в якій знаходиться доказ, її місцезнаходження (для юридичних осіб) або місце проживання чи перебування (для фізичних осіб), поштові індекси, ідентифікаційний код юридичної особи в Єдиному державному реєстрі підприємств і організацій України, номери засобів зв'язку та адреса електронної пошти, за наявності;

2) назва або опис письмового, речового чи електронного доказу;

3) підстави проведення його тимчасового вилучення;

4) кому доручається вилучення.

Відповідно до статті 135 ГПКУ, суд може постановити ухвалу про стягнення в дохід державного бюджету з відповідної особи штрафу у сумі від одного до десяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб у випадках:

1) невиконання процесуальних обов'язків, зокрема ухилення від вчинення дій, покладених судом на учасника судового процесу;

2) зловживання процесуальними правами, вчинення дій або допущення бездіяльності з метою перешкоджання судочинству;

3) неповідомлення суду про неможливість подати докази, вилучені судом, або неподання таких доказів без поважних причин;

4) невиконання ухвали про забезпечення позову або доказів, ненадання копії відзиву на позов, апеляційну чи касаційну скаргу, відповіді на відзив, заперечення іншому учаснику справи у встановлений судом строк;

5) порушення заборон, встановлених частиною десятою статті 188 ГПКУ [1].

У випадку повторного чи систематичного невиконання процесуальних обов'язків, повторного чи неодноразового зловживання процесуальними правами, повторного чи систематичного неподання вилучених судом доказів без поважних причин або без їх повідомлення, триваючого невиконання ухвали про забезпечення позову або доказів суд, з урахуванням конкретних обставин,

стягує в дохід державного бюджету з відповідного учасника судового процесу або відповідної іншої особи штраф у сумі від п'яти до п'ятдесяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

Ухвали про тимчасове вилучення доказів для дослідження судом та про стягнення штрафу є виконавчими документами, підлягають негайному виконанню та мають відповідати вимогам до виконавчого документа, встановленим законом.

Аналіз судової практики свідчить, що найпоширенішим заходом процесуального примусу, що застосовують суди є накладення штрафу на учасників судового процесу. Але чи можна вважати цей захід ефективним та таким, що перешкодить в подальшому зловживанням сторони по справі, до якої застосовано штраф. На думку судді Господарського суду міста Києва Тетяни Васильченко, сьогодні цей інститут не є ефективною превенцією, а впливає скоріше за все на свідомість сторони [3].

Свідченням цього є факти неодноразового зловживання процесуальними правами сторонами справи навіть після накладення на них штрафу судом. Так наприклад, ухвалою КГС ВС від 17.01.2019 у справі № 905/2065/16 встановлено факт третього звернення ТОВ «Донецька будівельна компанія» з касаційною скаргою на ухвалу Донецького апеляційного господарського суду від 11.06.2018. Суд встановив низку системних зловживань скаржника в апеляційній і касаційній інстанції - неодноразове подання безпідставних скарг і клопотань, без оплати судового збору, скарг однакового змісту. Суд спочатку залишав скарги без розгляду, потім стягнув штраф 30 прожиткових мінімумів для працездатних осіб, потім – 40, і потім ще раз 40 – ухвалою від 17.01.2019 стягнуто зі скаржника штраф – 76 840, 00 грн [4].

Ухвалою КГС ВС від 31.01.2022 у справі № 905/1728/14-908/4808/14 встановлено факт шостого звернення Приватного акціонерного товариства «Комсомольське рудоуправління» з касаційною скаргою на ухвалу Східного апеляційного господарського суду від 27.09.2021 у справі № 905/1728/14-908/4808/14. Суд встановив низку системних зловживань скаржника в касаційній інстанції - неодноразове подання касаційних скарг за наявності судового рішення касаційної інстанції про відмову у відкритті касаційного провадження за зверненням цієї особи на зазначений вище судовий акт. Суд спочатку відмовив у відкритті касаційного провадження, потім стягнув штрафи у дохід Державного бюджету України: один раз у розмірі 22 700 грн та двічі в розмірі 124 050 грн відповідно [5].

Такі неправомірні дії сторін по справі є наслідком того, що обтяження, які накладались судом на них за зловживання процесуальними правами є несуттєвими для них порівняно з ціною позову. Тому вважаємо, що штраф, як захід процесуального примусу буде дієвим механізмом впливу на недобросовісних учасників господарського процесу лише тоді, коли він буде суттєвим тягарем для сторони по справі та негативно впливатиме на бажання сторони по справі зловживати процесуальними правами в майбутньому.

Також вважаємо, що дієвим було б застосування до учасників господарського процесу, до яких застосовано штраф за зловживання процесуальними правами судового контролю за виконання ухвал про накладення штрафу.

Висновки. Аналізуючи судову практику щодо застосування штрафу, як заходу процесуального примусу в господарському процесі, доходимо висновку, що з метою негативного впливу на бажання сторін по справі зловживати процесуальними правами, необхідно його визначати в певному відсотковому відношенні до ціни позову. Також необхідно запровадити судовий контроль за виконанням ухвал про накладення штрафу за зловживання процесуальними правами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Господарський процесуальний кодекс України від 06 листопада 1991 року № 1798-XII / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1991 № 6, ст. 56. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 10.06.2024).
2. Кібенко О. Зловживання процесуальними правами в господарському процесі. Семінар для суддів апеляційних та місцевих судів зловживання процесуальними і матеріальними правами: правові наслідки, 2021, 35 с. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Kibenko_23_04_2021.pdf (дата звернення: 10.06.2024).

3. Кауфман А. Закон і Бізнес. *Процесуальні диверсанти*. 2021. № 23 <https://zib.com.ua/ua/147953.html>.
4. Ухвала КГС ВС від 17.01.2019 у справі № 905/2065/16 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79290109> (дата звернення: 10.06.2024).
5. Ухвала КГС ВС від 31.01.2022 у справі № 905/1728/14-908/4808/14 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102854604> (дата звернення: 10.06.2024).